

**ارزیابی و معرفی مدل‌های عرضه مستقیم
محصولات کشاورزی؛**

۱. مطالعه موردی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

دفتر مطالعات زیربنایی

**کد موضوعی: ۲۵۰
شماره مسلسل: ۱۷۹۹۰
دی‌ماه ۱۴۰۰**

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۷۹۹۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: ارزیابی و معرفی مدل‌های عرضه مستقیم محصولات کشاورزی؛ ۱. مطالعه موردی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)

تهیه و تدوین: مجید زارعی

مدیر مطالعه: حجت ورمزیاری

ناظر علمی: علیرضا رهایی

همکاران: —

ویراستار تخصصی: —

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. محصولات کشاورزی

۲. عرضه مستقیم

۳. سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

۴. شبکه‌سازی

۵. قیمت

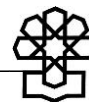
تاریخ انتشار: ۱۴۰۰/۱۰/۱۸

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	۱. فلسفه و تاریخچه سازمان تعاون مصرف شهر و روستا
۷	۲. فرایند تحولات ساختاری سازمان تعاون مصرف شهر و روستا بعد از پیدایش تا انحلال
۱۷	۳. درس‌آموخته‌های پیدایش و انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا
۲۱	منابع و مآخذ

ارزیابی و معرفی مدل‌های عرضه مستقیم محصولات کشاورزی؛

۱. مطالعه موردی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

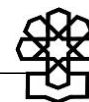
چکیده

سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در طول پیدایش و حیات خود با توجه به اهدافی که برای آن در فراهم نمودن موجبات فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تهیه و فروش سایر کالاهای مورد نیاز جامعه شهرنشین و روستانشین منظور شده بود، منشأ خدمات ارزشمندی بوده است. اما این سازمان در گذر زمان با توجه به تحولاتی که با آن مواجه شد از اهداف خود فاصله گرفت و رفته‌رفته به یک سازمان ایستا تبدیل شد. بنابراین مطالعه چرایی ایستایی و اضمحلال سازمان این تعاونی‌ها با توجه به خلأ وجودی شبکه سامان‌یافته توزیع محصولات کشاورزی در شرایط کنونی کشور، یک ضرورت است. با عنایت به اهمیت موضوع، مطالعه‌ای به‌صورت موردی و با هدف آشنایی با وظایف، کارکردها و تحولات سازمان تعاون شهر و روستا به‌عنوان حلقه مکمل زنجیره تولید عرضه محصولات کشاورزی از مزرعه تا مصرف صورت گرفته است. برای چنین منظوری ابتدا اشاره‌ای مختصر به اهمیت تعاونی‌ها شده و سپس در ادامه به تغییرات سازمان مذکور در فرایند تحولات تاریخی پرداخته شده است. روش تحقیق این پژوهش؛ تحلیلی - اسنادی است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و قوانین و آیین‌نامه‌ها و مقررات مرتبط با وظایف سازمان تعاون مصرف شهر و روستا؛ به بررسی کارکردها و مشکلات آنها پرداخته شده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد، دولت‌ها به نقش و پیوستگی این سازمان با تعاونی‌های روستایی و کشاورزی جهت توسعه فعالیت‌ها و بهبود معیشت کشاورزان و نیز ایجاد رفاه شهروندان، اهمیت چندانی قائل نبوده‌اند و این امر موجب گردید تا از ظرفیت‌ها و کارکردهای سازمان تعاون مصرف شهر و روستا که برپایه تعاونی‌های روستایی بنا شده بود غفلت بورزند که درنهایت این سازمان با برخورداری از ۱۲۰۰۰ فروشگاه سازمان تعاون روستایی در مناطق روستایی و بیش از ۳۰۰ فروشگاه تعاونی در سطح شهرهای کشور پس از ۲۹ سال در فرایند تحولات ساختاری منحل شد و شرکت بازرگانی دولتی (وزارت صمت) نیز به‌عنوان نهاد جدید در این حوزه، عملاً اقدام مؤثری در ایفای وظایف مربوطه به‌عمل نیاورد.

مقدمه

تعاونی‌ها نماد مشارکت مردمی هستند و به‌طور مستقیم در کاهش فقر از طریق پیشرفت اقتصادی و اجتماعی اعضا و به‌طور غیرمستقیم از طریق تحرک اقتصادی و توسعه پایه‌های اجتماعی جوامعی که در آن فعالیت دارند، تأثیرگذار می‌باشند. هدف اساسی تشکیل شرکت‌های تعاونی، تأمین نیازها و تأمین اهداف مشترک است. شرکت‌های تعاونی از طریق برقراری ارتباط و همکاری متقابل می‌توانند در چارچوب تشکیل اتحادیه‌های تعاونی دستیابی به اهداف مشترک را تسهیل نمایند، زیرا که شرکت‌های تعاونی دارای موضوع فعالیت مشابه هستند و با مسائل و مشکلات یکسانی مانند تأمین مواد اولیه، دسترسی به بازارهای مصرف، تأسیسات مربوط به نگهداری و فراوری محصولات، نیازهای مالی و اعتباری، خدمات حسابداری، حقوقی، صادرات، واردات و بسیاری نیازهای مشترک مواجه می‌باشند و واضح است که اقدام برای تأمین هریک از این موارد به‌صورت انفرادی مستلزم هزینه‌های مالی و نیروی انسانی فراوان است، اما از طریق تشکیل اتحادیه تعاونی‌ها این نیازها و خدمات مشترک به‌صورت ارزان‌تر و با کیفیت بالاتر به‌آسانی در دسترس شرکت‌های تعاونی قرار می‌گیرد (خنیفر و همکاران، ۱۳۹۲).

تعاونی‌ها در اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی جمهوری اسلامی جایگاه ویژه‌ای دارند و یکی از سه بخش نظام اقتصادی کشور (بخش دولتی، بخش تعاون و بخش خصوصی) محسوب می‌شوند. با توجه به چنین جایگاهی است که تعاونی‌ها می‌توانند در اقتصاد کشور خصوصاً در بخش کشاورزی و نواحی روستایی و عشایری نقش‌آفرینی کنند. از جمله تعاونی‌هایی که مکمل تعاونی‌های تولیدی به‌شمار می‌روند، تعاونی‌های توزیعی هستند که در قالب یک شبکه گسترده می‌توانند فعالیت نمایند. تحت این شرایط، زمینه دریافت کالا از سوی مصرف‌کنندگان واقعی به‌صورت عادلانه فراهم می‌شود و به کاهش سطح عمومی قیمت‌ها و توزیع درست کالا نیز در شبکه تعاونی کمک می‌کند. هرچه این شبکه وسیع‌تر و منسجم‌تر باشد به همین میزان تأثیرگذاری بیشتری در سطح بازار و رقابت با سایرین خواهد داشت و در شرایطی که در مورد برخی کالاها وضعیت خاص یا محدودیت‌هایی مانند تحریم و جنگ اقتصادی وجود داشته باشد، ضرورت و نقش تعاونی‌های مصرف به‌عنوان یک شبکه تسهیل‌کننده و ارائه‌دهنده خدمات، برجسته‌تر است. در واقع شبکه تعاونی‌های توزیعی واسطه‌های غیرضرور را که بین منبع تولید کالا تا مصرف‌کننده وجود دارد، حذف نموده و هزینه‌ها را به حداقل می‌رسانند. با توجه به اهمیت موضوع، سازمان تعاون مصرف شهر و روستا با تصویب مجلس شورای ملی در سال ۱۳۵۱ تأسیس شد تا با ایجاد تعاونی‌های مصرف شهر و روستا، شبکه گسترده‌ای از نظام توزیع کالا را جهت خرید و فروش محصولات تعاونی‌های روستایی و کالاهای مصرفی با قیمت مناسب به شهروندان در مناطق شهری و روستایی مستقر نماید. این سازمان سرانجام در فرایند تحولات تاریخی پس از فرازونشیب ساختاری در اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۱ توسط شورای عالی اداری کشور منحل گردید. با توجه به

اینکه تعاونی‌های سازمان مذکور دارای مزایا و معایب فراوانی بوده‌اند، لذا مطالعه تحولات ساختاری این سازمان با هدف بهره‌گیری از تجربه کارکردی آن که منجر به رفع اشکالات و شکل‌گیری بهتر شبکه یکپارچه تولیدات روستایی و توزیع محصولات و کالاها در فرایند نظام توزیع و مصرف شود، یک ضرورت است. در این مطالعه فلسفه شکل‌گیری، اهداف، عملیات، ساختار مدیریت (مجمع عمومی و هیئت مدیره) و فرایند تحولات ساختاری سازمان تعاون مصرف شهر و روستا از پیدایش تا انحلال و درس‌آموخته‌های آن مورد بررسی قرار گرفته است.

به‌طور کلی تجربه گذشته و مطالعات مختلف نشان می‌دهند، تعاونی‌ها به‌دلیل ماهیت مشارکتی و مردمی خود، ظرفیت‌های بالایی جهت سامان‌دهی نظام تولید و توزیع داشته و می‌توانند الگوی مناسبی جهت توزیع مستقیم محصولات کشاورزی و سایر کالاهای رفاهی و خدماتی به تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان با نازل‌ترین قیمت نسبت به سایر واحدهای اقتصادی باشند.

۱. فلسفه و تاریخچه سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

امور فعالیت‌های کشاورزی و روستایی ایران در گذشته نه‌چندان دور با روش‌های سنتی مشارکتی متناسب با نظام ارباب - رعیتی مدیریت و اداره می‌شد، اما با تصویب قانون اصلاحات ارضی از سوی مجلس شورای ملی در ۲۴ اسفندماه ۱۳۳۸، زمینه فروپاشی نظام تولید که متکی به مالکین روستاها و زمین‌داران بزرگ بود آماده شد. به‌عبارتی با آغاز برنامه اصلاحات ارضی در دهه ۱۳۴۰ برای به جریان افتادن تولید و برقراری بخشی از مدیریت سابق در امور روستاها، تعاونی‌های روستایی با هدف پُر کردن خلأ ناشی از حذف مالکان از روستاها دایر شدند و در پی آن واگذاری زمین به کشاورزان برطبق نسق، منوط و مشروط به قبول عضویت در تعاونی روستایی شد (طالب، ۱۳۷۲). بعد از اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱ دو مسئله مهم اقتصادی و اجتماعی یعنی کوتاه کردن دست سلف‌خران و واسطه‌ها از روستاها و دیگری پُر کردن خلأ ناشی از حذف مالک از محیط روستاها مورد توجه قرار گرفت. (مهدوی، ۱۳۹۳)

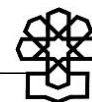
از این رو وزارت اصلاحات ارضی و تعاون روستایی، برحسب قانون مجلس شورای ملی مصوب مورخ ۱۳۴۶/۸/۲۹ تشکیل شد تا به استناد ماده (۱) این قانون به‌منظور اجرای قوانین و مقررات اصلاحات ارضی و ارشاد و گسترش شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تشکیل شرکت‌های سهامی زراعی، زمینه را برای مدیریت نظام تولید فراهم سازد. در این راستا دولت وقت نیز در اجرای برنامه عمرانی سوم رژیم شاه (۱۳۴۶ - ۱۳۴۲)، علاوه بر تأسیس سیلوا و صنایع کشاورزی، بر تأمین نیازهای اعتباری خُرده‌مالکان و زارعان از طریق شرکت‌های تعاونی روستایی تأکید می‌نماید (برنامه و بودجه، ۱۳۴۰، الف). بنابراین تشکیل این شرکت‌ها به مفهوم جانشین کردن نظام تعاونی به‌جای نظام پبله‌وری و فراهم کردن تسهیلات اعتباری و نیز تهیه نهاده‌های کشاورزی مورد نیاز اعضا، به‌همراه ارائه

خدمات در زمینه محصولات کشاورزی بوده است (طالب، ۱۳۷۲). البته فقدان نظام بازاریابی مناسب برای فروش محصولات کشاورزی از مشکلاتی بود که در تدوین برنامه عمرانی چهارم (۱۳۴۷-۱۳۵۱) مورد توجه کارشناسان و مسئولین ذی‌ربط قرار می‌گیرد (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۵۴). در این برنامه در عمل ۳ هزار و ۶۸۱ میلیون ریال معادل ۸/۱ درصد اعتبارات به موضوع بازاریابی اختصاص می‌یابد، در صورتی که هدف برنامه، ۵ هزار و ۳۰۰ میلیون ریال معادل ۱۰/۴ درصد اعتبارات برنامه چهارم بوده است (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۵۴). اعتبارات یاد شده صرف ساختمان سیلوا، کمک به تأسیس سازمان گوشت و تنظیم بازار گوشت، ساختمان کشتارگاه‌ها و تربیت کادر فنی برای سیلوا شد. با وجود این، مشکلاتی در زمینه عرضه کالا، تثبیت قیمت و تنظیم بازار محصولات کشاورزی پدیدار شد. فزونی عرضه بر تقاضا سبب کاهش قیمت محصولات کشاورزی می‌شد و افزایش قیمت ناشی از کاهش عرضه نیز اغلب نصیب واسطه‌ها می‌شد. بی‌اطلاعی زارعان از قیمت فروش محصولات کشاورزی سایر مناطق و فقدان سیستم ارتباطی، کشاورزان را مجبور می‌کرد که محصول خود را در نزدیک‌ترین بازار و با حداقل قیمت عرضه نمایند. ارتباط بین برنامه‌های افزایش تولید و برنامه‌های بازاریابی بسیار ضعیف بود (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۵۴). این مسائل موجب شد تا وزیر وقت وزارت تعاون و امور روستاها که وزارتخانه وی به استناد مصوبه ۱۳۴۹/۱۲/۲۳ مجلس شورای ملی جایگزین وزارت اصلاحات ارضی و تعاون روستایی شده بود، در جلسه نهم آذرماه سال ۱۳۵۱ مجلس، هنگام دفاع از لایحه تشکیل سازمان تعاون شهر و روستا اظهار نماید: «در این مملکت اصلاحات ارضی شده، زارعین صاحب زمین شده‌اند و شرکت‌های تعاونی دارند ولیکن عده‌ای اشخاص به نام سلف‌خر و واسطه حاصل زحمات این کشاورزان آفتاب‌خورده و برف‌دیده و باران‌دیده را به ثمن بخرس می‌خرند و به چندبرابر خرید به مصرف‌کننده می‌فروشند. وزارت تعاون و امور روستاها که مجری قوانین همه‌جانبه اصلاحات ارضی ایران است با ارائه لایحه سازمان تعاون مصرف شهر و روستا فقط این هدف را دارد که؛ از این پس به‌جای اینکه به دلالت و واسطه‌ها فرصت بدهد که بروند حاصل زحمات کشاورزان را به هیچ از دستشان درآورند، این شرکت حاصل زحمت کشاورز را بیاورد در شهر بفروشد».

با توجه به لایحه مذکور، نمایندگان بیست‌وسومین مجلس شورای ملی در تاریخ ۱۳۵۱/۹/۱۹ قانونی تک‌ماده‌ای با سه تبصره را تحت عنوان «قانون تشکیل سازمان تعاون مصرف شهر و روستا و انحلال شرکت سهامی فروشگاه فردوسی» به شرح ذیل مصوب کردند که به‌موجب آن، شرکت سهامی فروشگاه فردوسی که قبلاً فعالیت داشت، منحل و سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به‌عنوان جایگزین، معرفی گردید.

ماده واحد - به وزارت تعاون و امور روستاها اجازه داده می‌شود به‌منظور فراهم نمودن موجبات

فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تهیه و فروش سایر کالاهای مورد نیاز جامعه شهرنشین و روستانشین شرکتی به نام «سازمان تعاون مصرف شهر و روستا براساس ضوابط پیش‌بینی شده در اساسنامه‌ای که به تصویب کمیسیون‌های تعاون و امور

روستاها و دارایی و استخدام مجلسین خواهد رسید، تشکیل دهد». طبق این قانون، سرمایه سازمان مذکور شامل ارزش روز عرصه و اعیان ساختمان مرکزی فروشگاه فردوسی، حق کسب و پیشه شعب و بهای املاک و وجوه حاصل از فروش باقی مانده کالاها و اموال فروشگاه مزبور بوده است. همچنین طبق تبصره «۱» این قانون یاد شده کلیه دیون و تعهدات شرکت مزبور به بخش دولتی و تا مبلغ هشتادوپنج میلیون ریال به بخش خصوصی پس از رسیدگی و احراز قطعیت آن به پیشنهاد وزیر تعاون و امور روستاها و تصویب هیئت وزیران از محل اعتبار دولت پرداخت و نسبت به بازخرید خدمت آن عده از کارکنان شرکت سهامی فروشگاه فردوسی که مورد احتیاج سازمان مذکور نباشند با تصویب هیئت وزیران اقدام لازم انجام خواهد شد.

۱-۱. اهداف و عملیات سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

به دنبال تصویب قانون تشکیل سازمان مصرف شهر و روستا، اساسنامه این سازمان در تاریخ ۱۳۵۱/۱۲/۱۹ توسط کمیسیون‌های پارلمانی مجلسین (شورای ملی و سنا) در دو فصل، ۴۳ ماده و ۱۷ تبصره به تصویب رسید. با توجه به نکات مهم این اساسنامه، به اهداف و ارکان آن اشاره می‌شود. طبق ماده (۳) فصل اول این اساسنامه، هدف شرکت (سازمان مصرف شهر و روستا) به تبعیت از برنامه‌های وزارت تعاون و امور روستاها، فراهم نمودن موجبات فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تهیه و فروش سایر کالاهای مورد نیاز جامعه شهرنشین و روستانشین اعلام و مقرر گردید برای رسیدن به این مقاصد عملیات زیر را در حدود امکانات انجام دهد:

۱. خرید و نگاهداری و فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی،
۲. تبدیل و طبقه‌بندی و بسته‌بندی محصولات،
۳. حمل و نقل کالاهای مورد نیاز شرکت و مشتریان مستقلاً یا به وسیله یا با شرکت با مؤسسات حمل و نقل،
۴. تهیه یا تولید و فروش کالاهای مصرفی مورد نیاز عمومی،
۵. ایجاد و احداث و اجاره و استجاره ساختمان و تأسیسات لازم از قبیل فروشگاه‌ها، میادین میوه و تره‌بار و خواروبار و سایر مواد مصرفی، انبار، سردخانه و نظایر آن برای تولید و نگاهداری و فروش محصولات و کالاهای مورد نیاز در مناطق مختلف کشور،
۶. شرکت در نمایشگاه‌ها به منظور معرفی محصولات کشاورزی،
۷. تهیه و اجرای طرح‌های تبلیغاتی برای بازاریابی و فروش کالا،
۸. افتتاح حساب جاری نزد بانک‌ها طبق مقررات و تحصیل اعتبار و وام از بانک تعاون کشاورزی و سایر بانک‌های دولتی،

۹. سرمایه‌گذاری به‌منظور تأسیس شرکت‌های وابسته با مشارکت اشخاص حقیقی یا حقوقی،
۱۰. مشارکت با سایر اشخاص حقیقی یا حقوقی در جهت تأمین هدف‌های شرکت،
۱۱. پرداخت مساعده برای پیش‌خرید کالاها و محصولات شرکت‌های تعاونی روستایی و تولید و شرکت‌های سهامی زراعی و یا کالاهای مورد نیاز اعضای این شرکت،
۱۲. اقدام به هرگونه عملیات بازرگانی که برای تأمین هدف شرکت لازم تشخیص داده شود از جمله اقدام به صادرات و واردات و خرید محصولات واحدهای کشت و صنعت دولتی.

۲-۱. مجمع عمومی و هیئت مدیره

در فصل دوم اساسنامه، به موضوعات مهمی نظیر ارکان شرکت شامل (مجمع عمومی و هیئت مدیره)، نحوه تشکیل جلسات مجمع عمومی (مجمع عمومی عادی و مجمع عمومی فوق‌العاده)، چگونگی شرکت نمایندگان اعضا در مجامع عمومی، لازم‌الاجرا بودن تصمیمات مجمع عمومی، حسابرسی و رسیدگی به حساب‌های شرکت و ترازنامه و حساب سود و زیان، به تفصیل پرداخته شده است. با توجه به مواد مطروحه در اساسنامه، مجمع عمومی بالاترین مرجع تصمیم‌گیری و ریاست آن به عهده وزیر تعاون و امور روستاها قرار داده شده و وظایف آن تصویب یا رد ترازنامه شرکت و برنامه پیشنهادی هیئت مدیره برای دوره عملکرد سال بعد و تعیین خط‌مشی مربوطه، اتخاذ تصمیم نسبت به تأسیس یا تعطیل شعب، عزل و نصب یا تجدید انتخاب رئیس و اعضای هیئت مدیره، تعیین حقوق و مزایا و پاداش رئیس و اعضای هیئت مدیره با رعایت مقررات مربوطه، تصویب یا اصلاح بودجه سالیانه شرکت، تصویب آیین‌نامه‌های مالی و استخدامی و معاملاتی و سایر موارد دیگر بوده است.

هیئت مدیره شرکت نیز مرکب از سه نفر عضو اصلی و یک نفر عضو علی‌البدل بوده که به پیشنهاد وزیر وقت تعاون و امور روستاها و تصویب مجمع عمومی برای مدت سه سال تعیین می‌شدند. عمده‌ترین وظایف هیئت مدیره؛ تهیه و تنظیم آیین‌نامه‌های مورد لزوم، تهیه و تنظیم بودجه سالیانه، بررسی در مورد تأسیس شعب، تهیه و تنظیم ترازنامه و حساب سود و زیان سالیانه شرکت برای طرح در مجمع عمومی، تنظیم خط‌مشی و برنامه‌های آتی شرکت جهت طرح در مجمع عمومی اتخاذ تصمیم نسبت به تشکیلات اداری و فنی شرکت تصمیم در مورد تحصیل اعتبار یا اخذ وام از بانک‌ها و سایر فعالیت‌های مرتبط با اهداف اساسنامه، قید گردیده است. در این اساسنامه رئیس هیئت مدیره، مدیر عامل شرکت و مسئول اجرای مصوبات مجمع و پاسخگوی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در مجامع و مراجع ذی‌ربط معرفی شده است.

۲. فرایند تحولات ساختاری سازمان تعاون مصرف شهر و روستا بعد از پیدایش تا انحلال

کارشناسان تعاون معتقدند که قانون تشکیل وزارت تعاون و امور روستا مصوبه مورخ ۱۳۵۱/۱۰/۴ مجلس شورای ملی به‌عنوان جایگزین وزارت اصلاحات اراضی و تعاون روستایی و به تبع آن تصویب قانون تشکیل سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در تاریخ ۱۳۵۱/۱۰/۴ و تصویب اساسنامه سازمان در تاریخ ۱۳۵۱/۱۲/۱۹ توسط کمیسیون‌های مجلسین شورای ملی و سنا، فرصت مناسبی بود تا زنجیره تولیدات کشاورزی و روستایی و بازار مصرف محصولات کشاورزی تکمیل و از نظر ساختاری هماهنگی‌های لازم برای ارتباط فعالیت قانونمند و مشترک با تعاونی‌های روستایی برای تولید و عرضه محصولات کشاورزی، صنایع روستایی به افراد شهری و نیز ارائه اقلام مصرفی به کشاورزان با قیمت مناسب صورت گیرد. چراکه هدف تأسیس سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به استناد ماده (۳) اساسنامه آن، فراهم نمودن موجبات فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تهیه و فروش سایر کالاهای مورد نیاز جامعه شهرنشین و روستانشین بود.

«البته قبل از تأسیس و فعالیت سازمان فوق‌الذکر، سازمان مرکزی تعاون روستایی به استناد ماده (۳) اساسنامه سازمان مذکور مصوب مورخ ۱۳۴۹/۱۲/۹ مجلس شورای ملی با هدف تأمین موجبات پیشرفت، توسعه و تقویت تعاون در روستاهای کشور، عملیات‌هایی را بر مبنای مواد مطروحه در اساسنامه؛ «نظیر کمک اعتباری به شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی به منظور افزایش محصول و درآمد دهقانان، بازاریابی برای فروش محصول کشاورزان، توسعه و تقویت صنایع روستایی، انجام معاملات بازرگانی مورد لزوم، فراهم آوردن موجبات توسعه عملیات بازرگانی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی، اقدام به تشکیل شرکت یا مشارکت در سرمایه‌گذاری و همچنین کمک اعتباری به شرکت‌هایی که تمام یا قسمتی از عملیات آنها در بهبود وضع کشاورزان عضو شرکت‌های تعاونی مؤثر باشد» صورت می‌داد. به همین خاطر از دیدگاه برخی افراد صاحب‌نظر به نمایندگان مجلس شورای ملی و تصویب قانون سازمان تعاون مصرف شهر و روستا و اساسنامه آن، نقد وارد است که با وجود حوزه عملیات‌های بازرگانی و بازاریابی محصولات کشاورزی و صنایع روستایی در سازمان مرکزی تعاون روستایی، نمایندگان مجلس وقت مبادرت به تصویب قوانین ذی‌ربط نموده و سازمان موازی ایجاد کرده‌اند.» با این وصف براساس گفتگو با مدیران عامل اسبق سازمان تعاون روستایی آقایان میرمحمدی و شم آبادی (۱۴۰۰) پس از تأسیس سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به خاطر فقدان ضوابط و سازوکار مناسب، همکاری قابل قبولی بین این سازمان و سازمان تعاون روستایی صورت نگرفت.»

در هر حال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در گذر زمان در طول دوره فعالیت خود (پیش از وقوع انقلاب اسلامی و بعد از آن) دستخوش تحولاتی گردید که در زیر به آنها اشاره می‌شود.

۲-۱. دوره قبل از انقلاب اسلامی

چنانکه که قبلاً اشاره شد، سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در پی تشکیل وزارت تعاون و امور روستاها با هدف فراهم نمودن موجبات فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تهیه و فروش سایر کالاهای مورد نیاز جامعه شهرنشین و روستانشین تأسیس شد. این سازمان پس از یک دوره بیش از فعالیت ۴ ساله در وزارت تعاون و امور روستاها با مصوبه مجلس شورای ملی دچار اصلاحات ساختاری شد که از نظر می‌گذرد.

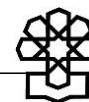
– قانون تغییر نام وزارت کشاورزی و منابع طبیعی به وزارت کشاورزی و عمران روستایی و تجدید سازمان کشاورزی کشور (مصوب ۱۳۵۶/۳/۲۵)

هرچند در مشروح مذاکرات نمایندگان مجلس بیست و چهارم شورای ملی در تاریخ یکم خردادماه ۱۳۵۶ در دفاع از لایحه تجدید سازمان کشاورزی، دلیلی برای انتقال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به وزارت بازرگانی یافت نمی‌شود، ولی از نتایج مذاکرات این‌گونه استنباط می‌شود که اجرای قانون اصلاحات اراضی از سال ۱۳۴۱ پس از گذشت قریب به ۱۵ سال عملاً نتوانسته بود وضعیت معیشتی کشاورزان خردده‌پا را بهبود ببخشد. ادامه این وضعیت موجب رکود بخش‌های کشاورزی و صنایع سنتی و نیز باعث مهاجرت بی‌رویه روستاییان به شهرهای بزرگ شده بود که خود تشدید بحران‌های اجتماعی و سیاسی را در پی داشت. ورود روستاییان به شهرها بر میزان تقاضا به‌ویژه در زمینه محصولات خوراکی افزود و تولیدکنندگان دیروز را به مصرف‌کنندگانی تبدیل کرد که تقاضاهایشان بیش از پیش به رکود کشاورزی دامن زد. آمار جدول ۱ نشان می‌دهد، پس از اصلاحات ارضی تولید کالاهای اساسی و پایه مانند گندم، برنج، جو و چای کاهش یافت. (کاتوزیان، ۱۳۷۲)

جدول ۱. تولید چهار محصول پایه در هر هکتار و میزان رشد آن طی سال‌های مختلف

نوع محصول	سال ۱۳۴۰/کیلوگرم/هکتار	۱۳۵۰/کیلوگرم/هکتار	۱۳۵۲/کیلوگرم/هکتار
گندم	۷۲۸	۶۴۹	۴۹۸
جو	۶۷۸	۵۸۸	۵۳۵
برنج	-	۲۵۴۵	۲۲۴۰
چای	۲۲۳۹	۱۸۹۲	-

بنابراین درحالی که محصولات زراعی پاسخگوی نیاز داخلی نبود، رژیم شاه به واردات روی آورده بود. این موضوع درنهایت موجب عدم تعادل در نظام واردات و صادرات کشور شد. براساس بررسی‌های انجام شده از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۴ میزان واردات محصولات کشاورزی به ۶/۴ برابر افزایش می‌یابد. جدول ۲ به‌خوبی نشان می‌دهد که پس از اصلاحات ارضی مقدار واردات محصولات کشاورزی نسبت به صادرات آن بیشتر شده بود. (کاتوزیان، ۱۳۷۲)

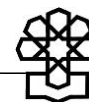
جدول ۲. نسبت واردات و صادرات محصولات کشاورزی (سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۵۴)

سال	۱۳۴۹	۱۳۵۰	۱۳۵۱	۱۳۵۲	۱۳۵۳	۱۳۵۴
واردات	۱۳۸۷۴	۲۰۰۸۸	۲۵۰۵۲	۲۱۵۱۷	۶۵۶۱۸	۸۸۳۰۰
صادرات	۱۱۷۷۰	۱۲۷۷۶	۱۶۵۱۷	۲۱۳۱۹	۱۸۸۱۳	۱۷۱۲۴
کسر واردات از صادرات	۲۱۰۴	۷۳۱۲	۵۸۳۵	۱۹۸	۴۶۸۰۵	۷۱۱۶۶

با مشاهده جداول بالا می‌توان گفت؛ کشورمان پس از اصلاحات ارضی در زمینه کشاورزی نیز به کشوری کاملاً وابسته تبدیل شده بود و تنها در فاصله سال‌های ۱۳۵۶-۱۳۵۷ ایران مجبور به وارد کردن ۲۰ درصد از نیاز خود به گندم، ۲۵ درصد جوی مصرفی، ۴۵ درصد برنج مصرفی، ۸۰ درصد روغن نباتی مصرفی و ۴۰ درصد شکر مصرفی شد. از این رو نمایندگان مجلس دوره بیست‌وچهارم شورای ملی نیز در مذاکرات جلسه یکم خردادماه ۱۳۵۶ با اذعان به مشکلات کشاورزی و ضرورت افزایش تولید محصولات کشاورزی و بهبود معیشت زندگی روستاییان و کشاورزان، اهداف زیر را برای تصویب قانون تغییر نام وزارت کشاورزی و منابع طبیعی به وزارت کشاورزی و عمران روستایی و تجدید سازمان کشاورزی کشور مورد تأکید قرار داده‌اند:

۱. فراهم ساختن بستر لازم از طریق تأمین اعتبار و تخصیص سرمایه‌گذاری دولتی جهت توسعه فعالیت‌های کشاورزی و عمران روستایی،
  ۲. گسترش کشت و صنعت‌های کشاورزی و واگذاری تدریجی مالکیت آنها به اعضای تعاونی‌های روستایی،
  ۳. برنامه‌ریزی تولید و خرید محصولات کشاورزی داخلی و تبدیل آنها، توسط وزارت کشاورزی و عمران روستایی،
  ۴. ذخیره‌سازی و توزیع این محصولات توسط وزارت بازرگانی یا سازمان‌های وابسته،
- با توجه به نکات یاد شده، مجلس شورای ملی طبق ماده (۴) قانون تغییر نام وزارت کشاورزی و منابع طبیعی به وزارت کشاورزی و عمران روستایی و تجدید سازمان کشاورزی کشور مصوب (۱۳۵۶/۳/۲۵) حوزه تولید و توزیع محصولات کشاورزی را به شرح زیر مشخص ساخته است:
- ماده (۴) -** به منظور تمرکز مسئولیت‌های تولید و خرید محصولات کشاورزی داخلی و تبدیل آنها در وزارت کشاورزی و عمران روستایی با سازمان‌های وابسته و تابع آن و تمرکز مسئولیت‌های برآورد نیازمندی‌های کشور و خریدهای خارجی همچنین خرید فرآورده‌های اساسی تهیه شده داخلی به وسیله وزارت کشاورزی و عمران روستایی و ذخیره‌سازی و توزیع در وزارت بازرگانی یا سازمان‌های وابسته و تابع آن، مقرر می‌شود؛ وزرای بازرگانی و کشاورزی و عمران روستایی ترتیب تفکیک و نقل و انتقال این وظایف را با تصویب هیئت وزیران از یک سازمان به سازمان دیگر مشخص سازند و در مواردی که تجزیه سازمان‌ها به تشخیص وزارتخانه‌های کشاورزی و عمران روستایی و بازرگانی ضروری نباشد از

طریق تفویض اختیار و نمایندگی به یکدیگر و یا سازمان‌های وابسته و تابع دو وزارتخانه اقدام نمایند. همچنین در بند «ب» ماده (۵) قانون یاد شده درخصوص انتقال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به وزارت بازرگانی آمده بود؛ سازمان تعاون مصرف شهر و روستا با دارایی و تعهدات به وزارت بازرگانی وابسته می‌شود و اختیارات و وظایف وزیر و وزارت تعاون و امور روستاها در این سازمان به وزیر و وزارت بازرگانی واگذار می‌شود. به وزارت بازرگانی اجازه داده می‌شود، متدرجاً آن قسمت از تأسیسات و دارایی‌های این سازمان را که لازم می‌داند به شرکت‌های تعاونی مصرف یا صنفی بفروشد و وجوه حاصل را در حساب جداگانه خزانه در بانک مرکزی ایران نگاهداری و با تصویب شورای اقتصاد به مصرف بهبود امور و ایجاد تأسیسات توزیع برساند. با اینکه طبق بند مذکور، سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به وزارت بازرگانی ملحق شد، ولی قانونگذار به وزارت بازرگانی این اجازه را هم داده بود تا به تدریج تأسیسات و دارایی‌های سازمان را فروخته و یا به شرکت‌های تعاونی مصرف و صنفی واگذار نماید. در واقع مفهوم فروش تدریجی تأسیسات و دارایی‌ها، انحلال تدریجی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا محسوب می‌شد. این ماده قانونی برخلاف سخنان وزیر وقت تعاون و امور روستاها در جلسه شورای ملی نهم آذرماه ۱۳۵۱ بود که در دفاع از لایحه اساسنامه پیشنهادی این سازمان گفته بود: «ایجاد این سازمان قطع دست واسطه‌ها برای فروش مستقیم تولیدات و محصولات کشاورزان به شهروندان است». همچنین نمایندگان مجلس شورای ملی در دفاع از لایحه گفته بودند: «این لایحه یکی از قدم‌های خیلی مؤثر و عملی می‌تواند باشد. برای اینکه این مسئله نهضت تعاونی را باز هم مقدار زیادی از مرحله حرف و توصیه و کتاب به مرحله عمل در بیاورد، خیلی طبیعی است که بایستی مرکزی هم برای خرید محصولات تولیدی شرکت‌های تعاونی به وجود بیاید». گرچه نمایندگان مجلس شورای ملی برای تصویب قانون تغییر نام وزارت کشاورزی و منابع طبیعی به وزارت کشاورزی و عمران روستایی و تجدید سازمان کشاورزی کشور برحسب مشروح مذاکرات خود به دنبال احیای بخش کشاورزی بودند و بخشی‌نگری را عامل افزایش تولید محصولات کشاورزی و بهبود توزیع آن می‌دانستند و سازمان تعاون مصرف شهر و روستا را نیز با این نگرش از وزارت تعاون و امور روستاها منتزع و به وزارت بازرگانی منتقل کردند، اما به‌طور کلی روند واردات محصولات کشاورزی در سالیان قبل از پیروزی انقلاب اسلامی نشان‌دهنده این بود که رژیم شاه اساساً اعتقادی به توسعه کشاورزی نداشت. افزایش قیمت نفت نیز این باور را بیشتر تقویت کرده بود، چراکه قیمت هر بشکه نفت ایران در بازارهای بین‌المللی با جهش بی‌سابقه‌ای در اوایل دهه ۱۳۵۰، از سه دلار به ۲۰ دلار رسید. درآمد نفت برای اقتصاد ایران در سال ۱۳۴۹ بیش از یک میلیارد دلار عایدی داشت که این رقم در سال ۱۳۵۱ به ۵/۶ میلیارد دلار افزایش یافت و در جریان وقوع شوک اول نفتی در سال ۱۳۵۲، این درآمد با جهش بی‌سابقه‌ای به مرز ۱۸/۵ میلیارد دلار رسید. از این دوران به بعد بود که فروش نفت به میزان روزانه ۶ میلیون بشکه در روز، به‌طور متوسط بیش از ۵۴ درصد مخارج کشور را تأمین می‌کرد و رژیم شاه از

قبل فروش نفت، به واردات و وابستگی بیشتر ایران به کشورهای بیگانه دامن می‌زد (کاتوزیان، ۱۳۷۲). بنابراین انتقال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به وزارت بازرگانی این شائبه را تقویت می‌نماید که رژیم شاه بیشتر به دنبال واردات محصولات کشاورزی و سایر کالاها و توزیع آن از طریق وزارت بازرگانی و حذف تدریجی این سازمان بوده است.

۲-۲. دوره جمهوری اسلامی

مشارکت مردم اصلی‌ترین شاخصه فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود. از این‌رو، در اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی بخش تعاون یکی از بخش‌های مهم اقتصادی در کنار بخش‌های دولتی و خصوصی دیده شده است. با استناد به این اصل، تعاونی‌ها در جمهوری اسلامی دارای جایگاه مهمی در اقتصاد کشور هستند.

۲-۲-۱. واگذاری شعبات شهرستانی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به استانداری‌ها

ضرورت شکل‌گیری تعاونی‌های مصرف محلی در ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی جهت برطرف ساختن مایحتاج عمومی مردم در نقاط مختلف شهرها و روستاهای کشور موجب شد تا دولت وقت با تقدیم لایحه به شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران، نسبت به واگذاری شعبات شهرستانی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به استانداری‌ها اقدام نماید. این لایحه در تاریخ ۱۳۵۹/۰۲/۱۱ به صورت ماده واحده و با سه تبصره به تصویب شورای انقلاب رسید. طبق این قانون جهت شرکت مردم هر استان در امر تهیه و توزیع مایحتاج عمومی خود و عدم تمرکز کارهای جاری آنها در مرکز، کلیه شعب سازمان واقع در شهرستان‌ها به استانداری‌ها واگذار شد تا مطابق اساسنامه‌ای که به تأیید وزرای کشور و بازرگانی می‌رسد، فعالیت نمایند. همچنین بر مبنای تبصره «۱» این قانون شعب یاد شده به انضمام کلیه متعلقات منقول و غیرمنقول به شرکت‌های جدیدالتأسیس واگذار و نیز طبق تبصره «۲» قانون مزبور کارکنان شعب سازمان در استان‌ها به استانداری‌ها منتقل و مطابق تبصره «۳» این قانون، استانداری‌ها موظف به تأمین مبلغی متناسب با فعال بودن شعب شرکت‌های تعاونی مصرف شهر و روستای استان شدند.

چنانکه از مفاد تبصره‌های «۱» و «۲» فوق‌الذکر مشهود است؛ با تصویب این قانون عملاً زمینه فروپاشی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا از طریق واگذاری اموال و تأسیسات شعبات استانی به شرکت‌های جدیدالتأسیس و انتقال کارکنان سازمان مذکور به استانداری‌ها فراهم شد. یادآوری می‌گردد، با توجه به تأکید قانونگذار به تأیید اساسنامه توسط وزارت کشور و وزارت بازرگانی جهت اجرای قانون فوق‌الذکر، این اساسنامه هرگز تهیه نگردید و همین امر موجب سر درگمی مردم می‌شد. علاوه بر این فقدان ساختار اداری مناسب برای ارتباط و مدیریت شعبات تعاونی‌های مصرف شهر و روستا در شهرستان‌های استان و سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در وزارت بازرگانی از نقاط ضعف این قانون است که می‌شود به آن اشاره کرد. البته امور اجتماعی استانداری هر استان به اقتضای تجربه و شرایط خاص خود، این شعبات را در استان‌ها مدیریت و

پشتیبانی نموده و با وزارت بازرگانی جهت تأمین مایحتاج مصرفی مردم در ارتباط بوده‌اند. همچنین نباید از نظر دور داشت که این تعاونی‌ها بنابه گفته کارشناسان نقش بسزایی در تأمین کالاهای اساسی و توزیع عادلانه مواد مصرفی مردم خصوصاً در دوران دفاع مقدس برعهده داشته‌اند.

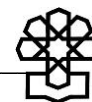
۲-۲-۲. واگذاری شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی

ضعف فعالیت‌ها و ناکارآمدی عملکرد مدیریت اداره شعبات شهرستانی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا پس از گذشت نزدیک به هفت سال از تصویب قانون واگذاری این شعبات به استانداری‌ها (مصوبه شورای انقلاب جمهوری اسلامی مورخ ۱۳۵۹/۰۲/۱۱) موجب شد تا مجلس شورای اسلامی بنا به لایحه پیشنهادی هیئت وزیران، ماده‌واحد «قانون واگذاری کلیه شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی» را با ۶ تبصره در تاریخ ۱۳۶۵/۱۲/۱۰ به تصویب برساند. براساس این ماده‌واحد مقرر می‌گردد؛ کلیه شعب سازمان مزبور در شهرستان‌ها که به موجب قانون مصوبه ۱۳۵۹/۲/۱۷ شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران از این سازمان منتزع و به استانداری‌ها واگذار شده بود و نیز کلیه شعبی که بعد از تصویب قانون فوق‌الذکر، تأسیس و یا در شرف تأسیس بودند با کلیه اموال منقول و غیرمنقول و مطالبات و سایر دارایی‌ها مجدداً به سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واگذار شوند. براساس تبصره «۱» این قانون وزارتخانه‌های بازرگانی و کشور مکلف می‌شوند ظرف دو ماه آیین‌نامه اجرایی این قانون را تهیه و به تصویب هیئت وزیران برسانند و طبق تبصره «۳» قانون مذکور، کارکنان رسمی شعب این تعاونی‌ها به سازمان تعاون مصرف شهر و روستا منتقل و مشمول وضعیت استخدامی و مقررات سازمان گردند. علاوه بر این در تبصره «۶» قانون فوق به این سازمان جهت ادامه فعالیت‌های تجاری و انسجام و نظارت استانی بر شعب، اجازه داده می‌شود تا هیئت مدیره سه نفره با هماهنگی استاندار انتصاب نماید.

عمده دلایل اعاده شعبات سازمان یاد شده از استانداری‌ها به وزارت بازرگانی در مذاکرات جلسه مورخ ۱۳۶۵/۹/۱۶ که توسط نمایندگان مجلس شورای اسلامی بیان شده است عبارتند از:

- فقدان تراز مالی شعبات شهرستانی (سازمان تعاون شهر و روستا)،
- ضرر و زیان تعاونی‌ها و ایجاد بار مالی برای استانداری‌ها،
- بلا تکلیفی وضعیت استخدام و ترفیع کارمندان شعب،
- ضعف و ناتوانی در پرداخت حقوق و دستمزد کارمندان این تعاونی‌ها،
- عدم برگزاری مجمع عمومی سازمان تعاون شهر و روستا از هنگام پیدایش،
- نامشخص بودن وضعیت سرمایه و امکانات این تعاونی‌ها در شهرستان‌ها،
- سنخیت نداشتن فعالیت این تعاونی‌ها با مأموریت‌های وزارت کشور.

۲-۲-۳. تصویب آیین‌نامه اجرایی قانون واگذاری کلیه شعب سازمان تعاون مصرف شهر و

روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی

با وجود اینکه وزارتخانه‌های بازرگانی و کشور مکلف بودند، طبق تبصره «۱» قانون واگذاری کلیه شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی ظرف دو ماه آیین‌نامه اجرایی این قانون را تهیه و به تصویب برسانند، پس از ۱۴ ماه در تاریخ ۱۳۶۶/۱۱/۲۸ در ۱۳ ماده و ۹ تبصره به تصویب هیئت دولت می‌رسانند. مفاد این آیین‌نامه؛ به مهلت قانونی تحویل و تحول قطعی شعب سازمان، تعریف کلیه اموال منقول و غیرمنقول و مطالبات و سایر دارایی‌ها و تأسیسات جنبی، کمک‌های نقدی و غیرنقدی، آمار کارکنان شعب، واریز وجوه ناشی از عملیات تجاری و سایر وجوه متعلق به شعب، تعیین و معرفی بازرسان و حساب‌برسان، ارزیابی و تعیین دارایی‌های خالص، جمع‌آوری اطلاعات مربوط به دارایی‌ها و اموال شعب سازمان در سطح استان توسط استانداری‌ها، تأمین حقوق و مزایای پرسنل شعب از محل بودجه استانداری‌ها تا یک سال بعد، تنظیم و تصویب تشکیلات تفصیلی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا (ظرف مدت یک سال)، ارائه صورت‌های مالی (حساب عملکرد و سود و زیان و ترازنامه) شعب شهرستان‌ها در تاریخ واگذاری شعب مزبور به سازمان تعاون مصرف شهر و روستا با تأیید مراجع ذی‌صلاح، بازگشت عواید، درآمدها و سود حاصله ناشی از عملیات تجاری و سرمایه‌گذاری‌های شعب شهرستان‌ها به سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به تفصیل پرداخته شده است. مهم‌ترین نکته تبصره «۱» ماده (۱) این آیین‌نامه، تأکید بر تراز آزمایشی و صورت‌های مالی دوره عملکرد منتهی به تاریخ تصویب آیین‌نامه فوق‌الذکر و تعیین وضعیت پرسنلی سازمان یاد شده است که تا آن تاریخ انجام نشده است.

۴-۲-۲. تصویب قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

تأخیر دولت به مدت ۹ سال در تهیه تشکیلات تفصیلی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در راستای ماده (۹) آیین‌نامه اجرایی قانون واگذاری شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی مصوب ۱۳۶۶/۱۱/۲۸ هیئت وزیران، موجب گردید تا مجلس شورای اسلامی سه ماه بعد از تصویب قانون برنامه دوم توسعه جمهوری اسلامی ایران «قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا» را به صورت ماده‌واحدی در سه تبصره جهت اجرای تبصره^۱ «۳۳» قانون برنامه دوم در تاریخ ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ به شرح زیر به تصویب برساند.

این قانون وزارت بازرگانی را موظف نمود، حداکثر تا پایان برنامه دوم (سال ۱۳۷۹) نسبت به اصلاح اساسنامه سازمان تعاون مصرف شهر و روستا و تبدیل آن به «شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا» اقدام و تدابیر لازم را جهت کاهش نصاب سهام دولت و فروش سهام سازمان به تعاونی‌ها و مردم و نیز پرداخت زیان انباشته آن سازمان اتخاذ و اعمال نماید. تبصره «۱» قانون مذکور به پرداخت

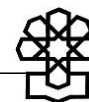
۱. کلیه وزارتخانه‌ها، مؤسسات و شرکت‌های دولتی مکلف گردیدند، طی سال اول برنامه ساختار سازمانی و تشکیلات تفصیلی خود را براساس ضوابط ابلاغی سازمان امور اداری و استخدامی کشور تهیه نمایند که متضمن تعداد معاونت‌ها، سطوح سازمانی و گستره فعالیت آنها می‌باشد.

زیان انباشته از محل عایدات سازمان و تبصره «۲» آن به معافیت انجام معاملات از شمول قانون محاسبات عمومی تا تشکیل شرکت فوق‌الذکر براساس قانون تجارت و تبصره «۳» آن به تهیه اساسنامه و تطبیق وضعیت استخدامی کارکنان و نحوه استفاده از خدمات و سهام نمودن آنان از طریق واگذاری سهام توسط وزارت بازرگانی و سازمان امور اداری و استخدامی کشور و تصویب آن توسط هیئت وزیران، تأکید کرده است.

۵-۲-۲. اصلاحات تشکیلاتی سازمان‌های وابسته به وزارت بازرگانی و انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

همان‌طور که قبلاً اشاره شد؛ قرار بود براساس قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا مصوب ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ مجلس شورای اسلامی، وزارت بازرگانی نسبت به اصلاح اساسنامه سازمان اقدام و آن را به «شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا» تبدیل نماید، ولی با کمال تعجب پس از پنج سال و دو ماه، نه تنها این قانون اجرایی نشد، بلکه شورای عالی اداری در نودویکمین جلسه خود در تاریخ ۱۳۸۱/۲/۱۵ با برداشت نادرست و تفسیر اشتباه از اجرای ماده (۲) قانون برنامه سوم توسعه «به‌منظور کاهش تصدی‌ها و تقویت اعمال حاکمیت و نظارت دولت و فراهم نمودن زمینه توسعه مشارکت مؤثر مردم، بخش خصوصی و بخش تعاونی در اداره امور جهت تحقق مطلوب اهداف برنامه سوم با رعایت اصول ارتباط، پیوستگی، همبستگی و تجانس وظایف، جمیع فرایندها انجام هر فعالیت در سازمان واحد و هدفگرا نمودن فعالیت‌ها و حذف واحدها و سازمان‌های غیرضرور و حذف وظایف موازی و مشترک دستگاه‌ها توسط دولت» و با استناد به «ماده (۱۱۸) قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»^۱ به پیشنهاد مشترک وزارت بازرگانی و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی کشور، انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا را تصویب می‌نماید و اداره کلیه دارایی‌ها و بدهی‌های آن را تا مرحله ختم تصفیه به هیئت تصفیه سازمان مزبور محول می‌کند. تبصره این مصوبه، هیئت تصفیه سازمان را موظف می‌سازد تا تمهیدات لازم را جهت واگذاری فروشگاه‌های سازمان به بخش غیردولتی فراهم آورد. همچنین هیئت وزیران در ادامه؛ بنابه پیشنهاد شماره ۱/۸۱۱۴ مورخ ۱۳۸۱/۶/۱۳ وزارت بازرگانی تصویب می‌نماید تا مبلغ یکصد میلیارد ریال به‌صورت علی‌الحساب نسبت به بازرگانی و بازنشسته شدن کارکنان سازمان تعاون مصرف شهر و روستا (در حال تصفیه) از محل اعتبارات شرکت بازرگانی دولتی ایران به آن سازمان پرداخت و در زمان ختم تصفیه، معادل آن را از محل دارایی‌های قابل انتقال آن سازمان تملک نماید. به این ترتیب مشکل تأمین اعتبار بازرگانی و بازنشسته شدن کارکنان سازمان مذکور نیز با مصوبه فوق مرتفع می‌گردد و برای همیشه پرونده سازمان تعاون شهر و روستا در

۱. وظایف و اختیارات وزارت بازرگانی موضوع قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا مصوب ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ درخصوص تشکیل شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا و اجرای سایر موضوعات پیش‌بینی شده در قانون برنامه سوم توسعه برای دو سال اول، برنامه سوم توسعه کشور، تمدید می‌گردد.

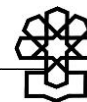
حوزه فعالیت‌های بازرگانی کشاورزی و تولیدات روستایی بسته می‌شود. هرچند دلایل روشن و متقنی برای انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا بیان نشده است، اما هیئت مدیره تصفیه سازمان یاد شده، انحلال این سازمان را در پاسخ به نامه مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی به شماره ۸۲-۱۴۰۰/۸۰۷۹ مورخ ۱۳۹۹/۹/۱۱ ناشی از زیان انباشت فراوان ذکر می‌نماید.

با این وصف این سؤال برای هر فرد محققى پیش می‌آید که؛ چرا قانون برنامه سوم توسعه کشور، دست دولت را این قدر باز گذاشته بود تا با وجود قوانین موضوعی و پایدار تشکیل و اصلاح سازمان (قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا مبنی بر اصلاح اساسنامه سازمان و تبدیل آن به شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا) آن را نادیده بگیرد و با برداشت و تفسیر غلط از اجرای ماده (۲) قانون برنامه سوم توسعه که مفاد آن تقویت اعمال حاکمیت و نظارت دولت و فراهم نمودن زمینه توسعه مشارکت مؤثر مردم، بخش خصوصی و بخش تعاونی در اداره امور جهت تحقق مطلوب اهداف برنامه سوم می‌باشد، این سازمان را در مسیر خدمت به مردم منحل نماید. از سوی دیگر این سؤال متوجه نمایندگان مجلس شورای اسلامی وقت است که چرا با وجود مصوبه شورای عالی اداری مبنی بر انحلال سازمان مذکور که خلاف قوانین موضوعه بود، هیچ واکنشی نسبت به آن از خود نشان ندادند.

به هر حال سازمان مزبور پس از نزدیک به ۳۰ سال و با طی ۶ مرحله تحولات قانونی و جابه‌جایی در هاله‌ای از ابهام در تاریخ ۱۳۸۱/۲/۱۵ توسط شورای عالی اداری منحل گردید. جدول ۳ سیر تحولات تاریخی این سازمان را نشان می‌دهد.

جدول ۳. فرایند تحولات قانونی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا از پیدایش تا انحلال

ردیف	عنوان: (قانون / آیین‌نامه)	تاریخ تصویب	مرجع تصویب‌کننده	هدف	توضیحات
۱	قانون تغییر نام وزارت کشاورزی و منابع طبیعی به وزارت کشاورزی و عمران روستایی و تجدید سازمان کشاورزی کشور	۱۳۵۶/۳/۲۵	مجلس شورای ملی	یکپارچه‌سازی فعالیت‌های کشاورزی و عمران روستایی جهت افزایش تولید و بهبود معیشت کشاورزان و روستاییان	سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به استناد بند «ب» ماده (۵) این قانون با دارایی و تعهدات به وزارت بازرگانی منتقل گردید.
۲	ماده‌واحد - واگذاری کلیه شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به استانداری‌ها	۱۳۵۹/۲/۱۷	شورای عالی انقلاب جمهوری اسلامی ایران	مشارکت مردم استان‌ها در امر تهیه و توزیع مایحتاج عمومی خود و تمرکززدایی فعالیت تعاونی‌ها از مرکز	واگذاری شعبات شهرستانی تعاونی‌ها به استانداری‌های کشور
۳	ماده‌واحد - واگذاری کلیه شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی	۱۳۶۵/۱۲/۱۰	مجلس شورای اسلامی	بازگشت و سامان‌دهی مجدد این تعاونی‌ها در جایگاه قبلی خود (وزارت بازرگانی)	انتزاع تعاونی‌ها از استانداری‌ها و الحاق آنها به وزارت بازرگانی با توجه به عدم سنخیت با مأموریت استانداری‌ها در اداره امور تعاونی‌ها
۴	آیین‌نامه اجرایی واگذاری شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی	۱۳۶۶/۱۱/۲۸	هیئت وزیران بنا به پیشنهاد وزارت کشور و وزارت بازرگانی	تعیین چگونگی تحویل و تحول شعب، احصای اموال، دارایی‌ها، تأسیسات و تأمین مطالبات قانونی معوقه کارکنان شعب تعاونی‌ها (حقوق و غیره).	ارائه پیشنهاد تشکیلات تفصیلی سازمان تا مدت یکسال و تصویب آن در سازمان امور اداری و استخدامی کشور، تهیه و ارائه تراز مالی
۵	ماده‌واحد - قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا	۱۳۷۵/۱۲/۱۲	مجلس شورای اسلامی	کاهش نصاب سهام دولت و افزایش سرمایه سازمان از طریق فروش سهام جدید یا سهام موجود سازمان به تعاونی‌ها و مردم	تعهد وزارت بازرگانی نسبت به اصلاح اساسنامه سازمان تعاون مصرف شهر و روستا جهت تبدیل آن به «شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا» تا پایان برنامه دوم توسعه
۶	انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا	۱۳۸۱/۲/۱۵	جلسه شورای عالی اداری	حذف واحدها و سازمان‌های غیرضرور در جهت اجرای ماده (۲) قانون برنامه سوم توسعه مبنی بر رعایت اصل پیوستگی، همبستگی و تجانس وظایف و جلوگیری از تداخل مسئولیت‌ها و کاهش تصدی دولت	سازمان تعاون مصرف شهر و روستا منحل و اداره کلیه دارایی‌ها و بدهی‌های آن تا مرحله ختم تصفیه به هیئت تصفیه سازمان مذکور محول می‌گردد.

۳. درس آموخته‌های پیدایش و انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

به‌زعم اکثر صاحب‌نظران تعاون، تصویب قانون تشکیل سازمان تعاون مصرف شهر و روستا که با سه تبصره توسط مجلس شورای ملی مورخ ۱۳۵۱/۱۰/۴ و با هدف فراهم نمودن موجبات فروش محصولات شرکت‌های سهامی زراعی و شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و تهیه و فروش سایر کالاهای مورد نیاز جامعه شهرنشین و روستانشین صورت گرفت، یکی از اقدامات مهم مجلس شورای ملی به‌شمار می‌رفت. در واقع با تشکیل این سازمان و تصویب اساسنامه آن در تاریخ ۱۳۵۱/۱۲/۱۹ توسط کمیسیون‌های مجلسین شورای ملی و سنا، زمینه لازم برای سامان‌بخشی به فروش و توزیع تولیدات روستاییان و تأمین نیاز امکانات رفاهی افراد جامعه شهری و مردم جوامع روستایی فراهم گردید. به‌عبارت دیگر حلقه زنجیره عرضه محصولات کشاورزی و تولیدات روستایی در سطح شهرها با تأسیس این سازمان تکمیل شد. هرچند جمع‌آوری، نگهداری و خرید محصولات تولیدی شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی و کشاورزی و فروش آنها در بازارهای مناسب یا فروشگاه‌های اختصاصی و نیز تهیه و اجرای طرح‌های تبلیغاتی و اقدام برای بازاریابی و فروش کالاهای تولیدی اتحادیه‌ها و شرکت‌های تعاونی روستایی و کشاورزی و اعضای آنها در زمره وظایف سازمان مرکزی تعاون روستایی محسوب می‌شد، ولی ایجاد سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به‌عنوان یک شبکه تخصصی توزیع محصولات کشاورزی و تولیدات روستایی و تأمین‌کننده امکانات رفاهی برای شهروندان، نور امید را در دل آحاد جامعه شهری و روستایی زنده کرد، اما دیری نپایید که با تصویب قانون تغییر نام وزارت کشاورزی و منابع طبیعی به وزارت کشاورزی و عمران روستایی و تجدید سازمان کشاورزی کشور در تاریخ ۱۳۵۶/۳/۲۵ توسط مجلس شورای ملی و تصویب سایر قوانین و آیین‌نامه‌های مربوطه در طول حیات این سازمان، این خوش‌بینی را به یأس تبدیل کرد.

۳-۱. نقاط مثبت تعاونی‌های مصرف شهر و روستا

کارشناسان و صاحب‌نظران امور تعاونی‌های شهر و روستا و خصوصاً هیئت مدیره تصفیه سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در وزارت صمت معتقدند؛ سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در زمان فعالیت خود با برخورداری از شبکه یکپارچه تولیدی و توزیعی و با داشتن مجموعه‌ای از انبارها، دستگاه‌های بسته‌بندی، شعب متعدد فروشگاهی در شهرها و روستاها در دورافتاده‌ترین نقاط کشور دارای مزایا و نقاط مثبت زیر بوده است:

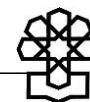
۱. خرید و فروش محصولات شرکت‌ها و اتحادیه‌های تعاونی روستایی به قیمت عادلانه،
۲. تولید و عرضه مستقیم محصولات کشاورزی و روستایی و سایر کالاها با قیمت و کیفیت مناسب به مصرف‌کنندگان،

۳. دسترسی آسان مصرف‌کنندگان به محصولات تولیدی روستایی و کالاهای این فروشگاه‌ها در مناطق شهری و روستایی کشور،
۴. توانایی ایجاد و بهره‌مندی از تأسیسات لازم از قبیل فروشگاه‌ها، میادین میوه و تره‌بار و خواروبار و سایر مواد مصرفی، انبار، سردخانه و نظایر آن برای تولید و نگهداری و فروش محصولات و کالاهای مورد نیاز در مناطق مختلف کشور،
۵. پیش‌خرید محصولات شرکت‌های تعاونی روستایی یا کالاهای مورد نیاز با پرداخت مساعده و تقویت نقدینگی تولیدکنندگان،
۶. افزایش روحیه اعتماد و اطمینان تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان به خرید و فروش محصولات و کالاهای مصرفی در نظام توزیع سالم و عادلانه،
۷. حذف دلالتان و حلقه‌های واسطه اخلاگری در نظام شبکه توزیع کالا با پیوستگی تعاونی‌های تولیدی و توزیعی یکپارچه،
۸. توزیع آنی کالاهای سهمیه‌بندی و حمایتی دولتی از کانال‌های توزیع این فروشگاه‌ها،
۹. تهیه و عرضه سایر کالاهای مصرفی مورد نیاز عمومی جهت حمایت از مصرف‌کنندگان با قیمت مناسب،
۱۰. داشتن سازمان شبکه کنترلی هلدینگ^۱ در سطح کشور (جوامع شهری و روستایی) در راستای انجام مأموریت‌ها و اهداف تعیین شده در جهت نظام توزیع کالا.

۲-۳. نقاط ضعف و چالش‌های سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

- از مذاکرات نمایندگان مجلس شورای ملی در جلسه دفاع از قانون تشکیل سازمان تعاون مصرف شهر و روستا در تاریخ ۱۳۵۱/۹/۱۹ این‌گونه استنباط می‌شود که ایجاد این سازمان مستمسکی برای جایگزینی فروشگاه فردوسی زیان‌ده و ایجاد بازار گسترده مصرف با تأسیس فروشگاه‌های تعاونی مصرف در نقاط شهری و روستایی بوده است. در هر صورت نکات زیر از عمده نقاط ضعف و چالش‌های مربوط به فروپاشی سازمان است که به آن پرداخته می‌شود:
۱. روند فعالیت سازمان از ابتدای تأسیس و حتی قبل از آن (فروشگاه فردوسی) حاکی از زیان‌ده بودن شرکت است و شاید دلیل عدم ارائه تراز مالی از سوی مسئولین سازمان در طول حیات آن ناشی از همین وضعیت است. این مسئله در مذاکرات نمایندگان مجلس شورای اسلامی به هنگام تصویب قانون واگذاری کلیه شعب سازمان تعاون مصرف شهر و روستا واقع در شهرستان‌ها به وزارت بازرگانی مورخ ۱۳۶۵/۱۲/۱۰ مورد توجه بوده است و تبصره «۳» ماده واحده، قانون چگونگی اداره سازمان تعاون

۱. خرید کالاهای مورد نیاز دستگاه‌های دولتی و نیروهای مسلح از سازمان تعاون مصرف شهر و روستا بنابه پیشنهاد شماره ۵۶/۴۹۸۹/۱۸۳۹ وزارت امور اقتصادی و دارایی - مصوبه هیئت وزیران در مورخه ۱۳۷۵/۱۲/۲۶.

مصرف شهر و روستا مصوب مورخ ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ مجلس شورای اسلامی مبنی بر پرداخت زیان انباشته از محل عایدات سازمان، مؤید زیان ده بودن سازمان بوده است. البته استمرار این وضعیت ناشی از تغییرات ساختاری پی‌درپی و عدم اتخاذ تدابیر مناسب است.

۲. علی‌رغم قرار گرفتن نام تعاون بر سازمان مذکور، توسعه و گسترش شعبات تعاونی این سازمان خصوصاً در نقاط شهری غالباً متکی بر دولت بوده است و هیچ آثاری از مشارکت و تعاون مردم و یا حتی واگذاری سهام اعلام شده در اساسنامه و یا فروش سهام به اشخاص حقیقی و حقوقی مثل تعاونی‌های روستایی مشاهده نمی‌شود و همین امر موجب می‌شود که سازمان یاد شده بدون هیچ‌گونه مقاومتی منحل شود.

۳. عمده کارکنان شعبات و فروشگاه‌های این سازمان و حتی قبل از آن (فروشگاه فردوسی) در استخدام یا در انتظار استخدام دولت بوده‌اند و همین موضوع یکی از چالش‌برانگیزترین مسئله سازمان تعاون و مصرف شهر و روستا بوده است. شاید یکی از دلایل زیان‌دهی این فروشگاه‌ها، مدیریت آن توسط کارمندان و حقوق‌بگیران دولتی بوده است. خاصه اینکه افراد یاد شده وضعیت مشخصی برای دریافت حقوق و مزایا نداشتند.

۴. فقدان ساختار مناسب در مدیریت و هدایت امور تعاونی‌های مصرف شهر و روستا از نکات بسیار مهمی است که تأثیر بسیار زیادی در فروپاشی این سازمان داشته است. شاید بر این اساس در قانون چگونگی اداره سازمان تعاون مصرف شهر و روستا مورخ ۱۳۷۵/۱۲/۱۲ از وزارت بازرگانی وقت خواسته شده بود با اصلاح اساسنامه نسبت به تهیه ساختار مناسب اقدام نماید.

۵. جدا بودن سازمان و شبکه توزیع‌کننده محصولات کشاورزی و تولیدات روستایی همانند سازمان تعاون مصرف شهر و روستا از سازمان تولیدی مانند سازمان تعاون روستایی، نشان داد که مشکلات ناشی از حضور دلال‌ها و واسطه‌ها همچنان باقی می‌ماند. چراکه سازمانی که در دستگاه دیگری مثل وزارت بازرگانی سابق متولی امور بازرگانی بوده و ارتباط تنگاتنگی با سازمان تولیدی نداشته برای دلالان و واسطه‌ها یک فرصت مغتنم است و ضرر این نقیصه بزرگ متوجه مردم می‌گردد.

۶. عدم اصلاح اساسنامه سازمان و تبدیل آن به «شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا» با کاهش نصاب سهام دولت از طرق مختلف از جمله افزایش سرمایه سازمان، فروش سهام جدید یا سهام موجود سازمان به تعاونی‌ها و مردم و کتمان و تکذیب خبر انحلال آن توسط مسئولین ذی‌ربط وزارت بازرگانی وقت در رسانه‌های عمومی^۱ که فرصت ایجاد شده برای مشارکت مردم در توسعه شبکه توزیع «شرکت سهامی عام بازرگانی شهر و روستا» را به تهدید تبدیل نمود. به‌طوری که پس از حدود پنج سال به‌جای آنکه شرکت مذکور ایجاد شود، ناگهان سازمان تعاون مصرف شهر و روستا منحل می‌گردد

۱. مدیرکل روابط عمومی وزارت بازرگانی خبر انحلال سازمان تعاون مصرف شهر و روستا را رد و اعلام کرد؛ بحث انحلال مطرح نیست و تنها وظایف و اختیارات این سازمان به شرکت بازرگانی دولتی ایران واگذار شده است. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران ۱۳۸۱/۲/۲۸.

و هیچ سازمانی جایگزین آن نمی‌شود.

۷. باز بودن دست دولت در انحلال سازمان یاد شده و برداشت ناصحیح شورای عالی اداری از ماده (۲) قانون برنامه سوم توسعه «به‌منظور کاهش تصدی‌ها و تقویت اعمال حاکمیت و نظارت دولت و فراهم نمودن زمینه توسعه مشارکت مؤثر مردم، بخش خصوصی و بخش تعاونی در اداره امور» از چالش‌های اساسی انحلال سازمان به حساب می‌آید.

۸. کوتاهی مجلس شورای اسلامی، سازمان بازرسی کل کشور و حتی اتحادیه‌های تعاونی‌های کشاورزی تحت پوشش سازمان تعاون روستایی در عدم واکنش به انحلال سازمان مذکور نیز از نکته‌های عبرت‌آموز است که باید مدنظر تصمیم‌گیران و سیاستگذاران و عامه مردم قرار گیرد تا با اقدام به‌موقع خود از ضرر و زیان‌های ناشی از تصمیم نابه‌جا جلوگیری شود.

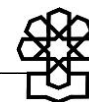
در هر صورت روند تضعیف سازمان تعاون مصرف شهر و روستا که طی سال‌های ۱۳۵۶ تا ۱۳۸۱ با تصویب قوانین و آیین‌نامه‌های متعدد صورت گرفت، منجر به انحلال سازمان یاد شده گردید. آخرین مصوبه جلسه مورخ ۱۳۸۱/۶/۲۴ هیئت وزیران مبنی بر پرداخت مبلغ یکصد میلیارد ریال علی‌الحساب و قابل افزایش در حد ضرورت جهت بازخرید و بازنشسته شدن کارکنان سازمان تعاون مصرف شهر و روستا (در حال تصفیه) از محل اعتبارات شرکت بازرگانی دولتی ایران، برای همیشه پرونده این سازمان را مختومه کرد. به‌طور کلی بررسی‌های صورت گرفته نشان می‌دهد که سازمان تعاون مصرف شهر و روستا از زمان پیدایش خود تا انحلال متأثر از مؤلفه‌هایی نظیر بی‌برنامگی دولت‌ها، عدم نظارت مجلس شورای ملی و شورای اسلامی، فقدان سازمان و نیروی انسانی منسجم و کارآمد و عملکرد ضعیف اقتصادی (زیان‌دهی) بوده است.

۳-۳. راهکارهای پیشنهادی برای جایگزین ساختن خلأ وجودی سازمان تعاون مصرف شهر و روستا

۱. اصلاح اساسنامه سازمان تعاون روستایی توسط مجلس شورای اسلامی به‌منظور ایجاد شرکت‌های تعاونی تولیدی و توزیعی محصولات کشاورزی و تولیدات روستایی با عضویت اعضای تعاونی‌های تولید روستایی و عامه مردم با اضافه کردن بندهای مرتبط با وظایف و عملیات‌های سازمان تعاون مصرف شهر و روستا به اساسنامه مذکور.

۲. فراهم ساختن مشارکت صندوق حمایت از توسعه بخش کشاورزی در ایجاد تعاونی‌های تولیدی و توزیعی به استناد بند «۵» ماده (۶) اساسنامه صندوق مذکور مبنی بر سایر عملیات و فعالیت‌های مجاز مرتبط با حمایت از توسعه سرمایه‌گذاری جهت مشارکت مردم در گسترش فروشگاه‌ها و شعب شبکه توزیع محصولات کشاورزی و تولیدات روستایی.

۳. تشکیل شرکت‌های عام تولیدی و توزیعی در بخش کشاورزی با مشارکت شرکت‌های وابسته به نهاده‌ها و ارگان‌ها مانند بنیاد مستضعفان، تعاونی‌های تولیدی کشاورزی و شرکت‌های توزیعی بخش

کشاورزی و نیز مؤسساتی همانند؛ فروشگاه‌های رفاه و شهروند با استناد به ماده (۱۵) اساسنامه سازمان مرکزی تعاون روستایی؛ در چارچوب ضوابط مشخص و کاهش طول کانال بازاریابی.

۴. استفاده از ظرفیت‌های قانونی سازمان مرکزی تعاون روستایی جهت توسعه فعالیت‌های بازرگانی و بازاریابی تعاونی‌های تولیدی و روستایی موضوع بندهای «۵» و «۱۴» اساسنامه سازمان و نیز با استناد به لایحه قانونی راجع به نحوه واگذاری اماکن و میادین و غرفه‌ها به منظور ایجاد تسهیل در تهیه و توزیع میوه و تره‌بار فراورده‌های کشاورزی مصوب مورخ ۱۳۵۸/۱۰/۵ شورای انقلاب جمهوری اسلامی ایران در راستای تسهیل‌سازی و اولویت‌بخشی واگذاری غرف بازاریابی سازمان میوه و تره‌بار شهرداری‌ها به تعاونی‌های تولیدی. البته خود این قانون نیز نیازمند اصلاح است، چراکه صرفاً محدود به شهرداری تهران می‌باشد و تکلیف الزام‌آوری را ذکر نکرده است.

یادآور می‌شود با توجه به تفاهم همکاری که بین دفتر توسعه تشکل‌های بخش کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی و سازمان میادین میوه و تره‌بار شهرداری در تهران صورت گرفت چندین غرفه به تعاونی‌های تولیدات باغی در بازارهای سازمان میوه و تره‌بار شهرداری تهران در سال ۱۳۸۳ تخصیص داده شد که این امر فرایند مستقیم عرضه مستقیم محصولات کشاورزی را از تولید به مصرف بهبود بخشید. درواقع این روش می‌تواند به همکاری اتحادیه‌های تولیدی محصولات کشاورزی و سازمان میادین شهرداری‌ها خصوصاً کلان‌شهرها بینجامد.

منابع و مأخذ

۱. کاتوزیان، محمدعلی. اقتصاد سیاسی ایران از مشروطیت تا عصر پهلوی، تهران، نشر مرکز.
۲. خنیفر، حسین و مجتبی حسینی‌فرد. مدیریت تعاونی‌ها، قم، توسعه سبز، ۱۳۹۲.
۳. مدیر هیئت تصفیه در حال تصفیه سازمان تعاون شهر و روستا - مجامع وزارت صمت طی نامه شماره ۹۹/۳/۲۵۹۷۷ مورخ ۱۳۹۹/۱۰/۰۱.
۴. مهدوی، مسعود. مقدمه‌ای بر جغرافیای روستایی ایران، جلد اول، شناخت مسائل جغرافیایی روستاها، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۳.
۵. سازمان برنامه و بودجه (۱۳۵۴). ارزشیابی هدف‌ها، سیاست‌ها و تلاش‌های برنامه ریزی در بخش کشاورزی در برنامه‌های گذشته
۶. میرمحمدی، سید محمد و شم‌آبادی، محمد علی (۱۴۰۰). نحوه همکاری سازمان تعاون شهر و روستا با سازمان مرکزی تعاون روستایی ایران. گفتگوی تلفنی در خرداد ماه سال ۱۴۰۰ با آقایان دکتر سید محمد میر محمدی و محمد علی شم‌آبادی مدیران عامل اسبق سازمان مرکزی تعاون روستایی (سال‌های ۱۳۷۷ و ۱۳۸۴).

